

УДК 376.68+316.454.52+372.461

МОВНА КАРТИНА СВІТУ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Світлана Форманова

*Одеський національний морський університет
кафедра «Іноземні мови та переклад»
вул. Мечникова, 34, 65029, Одеса, Україна
тел.: 048 780 05 33
ел. пошта: laly2009@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-9434-1903>*

Евеліна Босва

*ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
кафедра української та зарубіжної літератур
вул. Старопортофранківська, 26, 65020, м. Одеса, Україна
тел.: 048 732 48 02
ел. пошта: evelinaboeva4@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6431-6413>*

Статтю присвячено дослідженню мовної картини світу іноземних студентів в умовах українсько-змішаного середовища в м. Одеса, які здобувають освіту в Одеському національному морському університеті. Автори пояснюють доцільність проведення соціолінгвістичного експерименту, зазначають умови проведення опитування, підсумовують його результати, узагальнюють висновки.

Соціолінгвістичний експеримент застосовано для виявлення позитивних і негативних аспектів, які можуть трапитися з іноземними студентами під час проживання й навчання в Україні.

З урахуванням соціолінгвістичного експерименту було проаналізовано їхнє ставлення до сучасних реалій життя, навчання й проживання, їхнє сприйняття й проєкцію до навколишнього середовища, мовної, соціальної й комунікативної адаптації. Доведено, що соціолінгвістичний експеримент – ефективний і перспективний спосіб дослідження їхніх лінгвоментальних, комунікативних, поведінкових і психологічних особливостей.

На основі питальника простежено специфіку інтеракції іноземних студентів в українсько-змішаному середовищі. У процесі дослідження встановлено комунікативну інтеракцію у спілкуванні як в університеті, так і за його межами. Визначено співвідношення комунікативних девіацій і систем інтеракції. Схарактеризовано проблеми, які виникають в іноземних студентів у ситуаціях спілкування з викладачами, одногрупниками й співрозмовниками. Проаналізовано результати соціолінгвістичного експерименту, доведено також значення діалогової взаємодії контактуючих культур у процесі вивчення іноземної мови (української), що забезпечує адекватне взаєморозуміння представників різних лінгвокультурних спільнот.

Результати соціолінгвістичного експерименту продукували такі можливості: це опитування інформантів, яке досягалося за допомогою спеціально створеного питальника, побудованого у такий спосіб, щоб відтворити форму існування, навчання й спілкування іноземних студентів в Україні.

Ключові слова: мовний образ світу, комунікативна, соціокультурна компетенції, соціолінгвістичний експеримент, «наївна картина світу», «наукова картина світу», «діалог культур».

DOI:

Формулювання проблеми. Мовна картина світу будь-якого етносу має соціальний характер, який реалізується через універсальність, семіотичність, системність, символіку, обрядовість і та ін. Усе це моделює світ людини, проєктує його на ментальні предмети, фрейми, сценарії, що співвідносяться з концептуальними

знаннями, фіксується у сприйнятті зовнішнього світу, регулюється ціннісною орієнтацією, моделлю поведінки, оцінкою, визначається ставленням до дійсності.

Формування свідомості в процесі вивчення іноземних мов відбувається шляхом розкриття людині (студенту) способів мислення та образів світу, які знаходять втілення в тих національних мовах, які вони вивчають. На відміну від інших академічних предметів, це ціла галузь, оскільки розкриває перед людиною скарбницю іншомовної культури, нові стилі життя, дає змогу зрозуміти іншу ментальність.

Актуальність статті зумовлена необхідністю описати мовну картину світу турецьких студентів на основі проведеного соціолінгвістичного експерименту.

«Мовний образ світу» студентів-турків ми визначаємо як «наївний», оскільки він є базовим для іноземної мови, має певну усталеність у граматичній системі, лексичній семантиці, у структурі вербального тексту. Це дає змогу говорити про «мовний образ світу» як такий, що сприймається через призму мови з певною стереотипізацією.

Формулювання мети та завдань статті. Метою статті є з'ясування мовної картини світу турецьких студентів, яка проектується через комунікативну прагматику. Мета зумовила розв'язання таких завдань: 1) систематизувати й узагальнити теоретичні засади дослідження мовної картини світу і її наукових інтерпретацій; 2) проаналізувати результати соціолінгвістичного експерименту; 3) визначити ознаки мовної картини світу студентів-турків згідно з результатами опитування.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Мовний образ особистості формують мовні моделі зовнішніх і внутрішніх компонентів його світу, що відбиває накопичення знань. У сучасній системі людського знання поняття «картина світу» виокремлюється як одна з форм цього знання, яке співвідноситься з такими формами, як *світогляд, філософська форма знання, наукова теорія, наукова картина світу* тощо. Основним критерієм розмежування є співвідношення позаособистісних і особистих критеріїв, а також світогляд методологічних аспектів і конкретних знань.

Поняття «мовна картина світу» було постане О. О. Потебнею і розвивалося й поглиблювалося *лінгвістами* (В. фон Гумбольдт, В.З. Панфілов, Ж. П. Соколовська, С. В. Форманова, В. М. Шевчук та ін.), *психологами* (Л. С. Виготський, М. Корфорт, О. О. Леонтьєв, О. Р. Лурія та ін.), *філософами* (Генріх Герц, Макс Планк, Мартін Хайдеггер, Освальд Шпенглер, Карл Ясперс та ін.).

Як зазначають вчені, «Загальна картина світу є результатом багатогранної і тривалої пізнавальної діяльності суспільства, оскільки інтегрує в собі множинність образів мінливої дійсності, що створюються в межах різних наукових дисциплін протягом тисячоліть.

У сучасній системі людського знання поняття картини світу (далі – КС) виокремлюється й співвідноситься з такими формами знання, як *світогляд, наукова теорія, наукова картина світу, наївна картина світу, універсальна картина світу, мовна картина світу, концептуальна картина світу, синергетична картина світу*. Основою розмежування є співвідношення позаособистісних і особистих критеріїв, методологічних аспектів і конкретних знань.

До необхідності комплексного аналізу різновидів КС та їх зв'язку між собою авторів статті підштовхнув власний викладацький досвід. У навчальному процесі ми неодноразово стикалися з хибним розумінням студентами і магістрами понять «мовна картина світу», «концептуальна картина світу» та їх співвідношенням» [2 : 233].

У сучасній лінгвістиці *мовна картина світу* визначається як представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мови, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності, в етносвідомості [1 : 146]. Мовна картина світу співвідноситься з поняттям «наукова картина світу» і «наївна картина світу».

«Наукова теорія, або Наукова картина світу (НаукКС) – це пізнання світу, його аналіз, обґрунтування, конкретні знання про предмети, явища, процеси. Це об'єктивно істинна картина світу, яка будується на філософсько-світоглядних принципах і відображує певне бачення Світу. Всі спеціальні картини світу містять бачення основних системних характеристик об'єктів дослідження конкретної науки, їх типологію та взаємодію у просторово-часових координатах реальності» [2 : 235-236].

У такий спосіб *Наукова картина світу* – це відображення об'єктивної дійсності, цілісне й систематизоване уявлення про навколишню дійсність на кожному визначеному етапі розвитку наукового пізнання про світ. *Наївна картина світу* зумовлена національно-культурним і емпіричним досвідом етносу. Це відображення світовідчуття й світобачення певного етносу, на формування якого впливають мова, традиції, релігія, виховання, освіта, географія та інші соціальні чинники. Отже, картина світу розглядається як мовленнєва ланка, яка формується під впливом філософії, історії, соціології, науки, світогляду і т. ін. Тому носії різних мов сприймають світ по-різному, залежно від екстралінгвістичних чинників, мови, мислення й культури. Ось чому мовна картина світу іноземних студентів відбиває національну комунікативну поведінку, яку ми адаптуємо до матеріалу дослідження, в основі якого є встановлення комунікативного контакту, комунікабельність, регулятивність і т. ін.

Якщо пристосувати поняття мовної картини світу до турецьких студентів, які навчаються в Україні, то це буде спосіб, завдяки якому носії ісламської культури концептуалізують реальність через мовні категорії, лексичні особливості, культурні смисли, стереотипи, метафори, моделі поведінки. У такий спосіб мовна КС турецьких студентів складається з турецького мовного базису, як-от: аглютинативна структура турецької мови, відсутність категорії граматичного роду, інші видо-часові системи, ввічливі формули з високою соціальною дистанцією, розвинена лексика релігійно-побутових побажань долі, захисту, успіху.

Відповідно культурних понять, це колективізм, родинність, шанобливість до старших, висока емоційність та експресивні звертання, певні табу та непрямі висловлювання.

Перебування в Україні формує вторинну мовну картину світу. Це

– українська граматика: рід, відмінки, дієслівні категорії, що створюють нові когнітивні категорії;

– українська невербаліка: менше дотиків, більше дистанції, стримані емоції;

– прямі мовні акти, що контрастує з турецькою непрямотою;

– сленг і розмовне мовлення в студентському середовищі;

– багатомовність Одеси: українська, український варіант російської мови, суржик тощо.

У результаті міжкультурної взаємодії формується змішаний когнітивний простір, в якому турецькі моделі співіснують з українськими.

Навчання української як іноземної мови на сучасному етапі повинно базуватися на комунікативній методиці, яка має бути максимально наближеною до умов і цілей реального використання мови кожною віковою, соціальною та диференці-

йованою за освітньою ознакою категорією осіб, які навчаються. Таке завдання передбачає докладне вивчення комунікативних потреб тих, хто вивчає мову. На цій основі варто виділяти мовний матеріал, що входить до різноманітних мовних форм і формул, які забезпечують задоволення цих потреб. Навчальне заняття розгортається таким чином, що, створюючи напругу мовної потреби, проблемна ситуація дозволяє задовольнити цю потребу через пред'явлення та активізацію відповідного мовного матеріалу. І тут важливо зосередити увагу на таких питаннях:

1. Як співвідносяться цілі і завдання навчання та виділені у зв'язку з ними комунікативні потреби студентів з особливостями мовного і мовленнєвого матеріалу? Наскільки цим особливостям відповідає інтенціональний план мовлення, пов'язаний з втіленням комунікативних потреб?

2. Як співвідноситься спосіб відбору мовного матеріалу для того чи іншого типу навчання із застосовуванням комунікативним принципом навчання? Як при цьому дотримується принцип системності подачі матеріалу? Які властивості мовного та мовленнєвого матеріалу враховуються при відборі матеріалу для навчання різних видів мовленнєвої діяльності?

Зазначені питання і комунікативний підхід до навчання спонукали нас до проведення соціолінгвістичного експерименту серед іноземних студентів, оскільки результати соціолінгвістичного експерименту дозволяють локалізувати мовну особистість студентів-іноземців, оскільки вони проживають у конкретній країні, в нашому випадку в Україні, в Одесі, в конкретному соціальному середовищі зі специфічною сукупністю усіх якостей суспільства, навчаються в Одеському національному морському університеті, який має багаті міжнародні традиції і зв'язки. Цей чинник сприяє розвитку мовних, культурних, історичних навичок, розвитку спрямованості ціннісних орієнтацій, самосвідомості, самооцінки, взаємодії особистості з соціальним середовищем, тобто соціалізація студентів, яка в природних умовах має місце в загальному контексті їхнього життєвого шляху.

«Експериментальні дослідження в мовознавстві дозволяють опанувати мовні факти, відстежити їхнє сприйняття носіями мови, які виступають інформантами під час опитування. Необхідність проведення соціолінгвістичного експерименту дозволяє висвітлити специфіку взаємозв'язку мовця і суспільства, встановити особливості соціального кодування мови і схарактеризувати мовне тло сучасного пересічного громадянина» [3 : 236].

При формуванні комунікативної і соціокультурної компетенції турецьких студентів навчання та виховання подаються у «контексті діалогу культур» (В. Дороз), при якому навчання здійснюється в процесі зіставлення і взаємодії культур представників рідної мови та тієї, що вивчається. Цей прийом сприяє розширенню загального кругозору, вихованню шанобливого відношення до духовних цінностей іншого народу, дає можливість зіставити українські реалії з реаліями своєї країни.

«Діалог культур» (В. Дороз) визначається як діалогова взаємодія контактуючих культур у процесі вивчення іноземної мови (української), що забезпечує адекватне взаєморозуміння представників різних лінгвокультурних спільнот і різних релігійних конфесій.

За допомогою питань і завдань з різних навчальних дисциплін виробляється послідовне зіставлення рідної для студентів і української культури з метою виявлення схожості й відмінності між ними, а також кращого розуміння нерідної культури.

Проведення й усвідомлення експериментальних методів є найважливішим способом отримання даних про живе мовлення взагалі, проблеми мовної норми, мовних контактів та ін.

Метою соціолінгвістичного експерименту була верифікація даних, отриманих у результаті опитування турецьких студентів чоловічої статі 18–29 років, які навчаються в Одеському національному морському університеті на 1–4 курсах. У результаті покрокових дій було реалізовано такі завдання: 1) розробка питальника; 2) проведення експерименту в групах; 3) обробка отриманих даних; 4) узагальнення результатів експерименту.

Експеримент проводився в аудиторії в академічних групах, де були представники чоловічої статі (усього 74 особи). Питальник подавався студентам у письмовій формі. В анкеті було 24 питання.

Питальник було побудовано в такий спосіб, щоб відстежити думку турецьких студентів в різних сферах життя в Україні. Це дало змогу з'ясувати багатогранність і універсальність їхньої свідомості.

Оскільки турецькі студенти навчаються на різних спеціальностях ОНМУ, важливо було дослідити рівень володіння ними українською мовою.

Чоловіча стаття (всього 74 особи): 18 років – 3, 20 – 13, 21 – 5, 22 – 12, 23 – 15, 25 – 16, 27–5, 29 – 5.

І.Що в Україні є для Вас **складним**:

1. Спілкуватися з українцями, тому що погано розумію українську: **Так – 74.**

2. Чи достатньо Вам навчальної літератури: **Так – 70. Ні – 4.**

3. Чи підходить Вас навчальний процес: **Так - 74.**

4. Що б Ви хотіли змінити в навчальному процесі: **15 - більше вчитися офлайн, 59 – нічого.**

5. На скільки демократичні, толерантні, кваліфіковані викладачі: **54 – всі нормальні, 20 – майже всі нормальні.**

6. Вкажіть прізвище й причину тих викладачів, які Вам не подобаються: «Для мене немає такого викладача» - **64, не хочу вказувати – 10.**

7. Чи має місце корупція серед викладачів? **Ні – 71 , так – 3.**

8. Чи має місце корупція серед адміністрації навчального закладу? **Ні – 74.**

9. Які предмети Ви хотіли б вивчати глибше, а які вважаєте факультативними чи недостатньо важливими? Майже всі профільні предмети хотілося б вивчати глибше – **58, лише англійську – 16.**

Українську мову як предмет вивчення не зазначив ніхто.

10. Конспектувати лекції, самостійно опановувати матеріал, готуватися до семінарських занять, що могло б, на Вашу думку, допомогти в цьому процесі? – конспектувати лекції – **72, готуватися до семінарських занять самостійно – 2.**

11. Прийняти, слідувати правилам поведінки в новому для Вас соціальному середовищі: **Так (подобається) – 68, ні – 6.**

12. Чи знаєте Ви свої права й обов'язки на території України? **Так – 74.**

13. Чи допомагає Вам міграційна служба в рішенні питань чи проблем, що виникають під час навчання або проживання?

А) Чи знаєте Ви, де ця служба знаходиться?

Так, знаю її адресу – 72, не було необхідності – 2.

Б) Чи зверталися по допомогу? **Ні – 74.**

14. Що Вам відомо про традиції, обряди, культуру, релігійні уподобання в Україні? **«Знаю деякі традиційні свята: Різдво, Паска, День Незалежності, День Конституції, День Соборності» Так – 69, нічого не знаю – 5.**

15. Чи потерпали Ви від морального приниження з боку однокурсників, викладачів? **Ні – 74.**

16. Що Вам сподобалося, коли ви приїхали до України? Люди, місто, погода, море – **16. Красиві дівчата – 58.**

17. Чому Ви обрали український виш для навчання? «Тому, що тут раніше вчився мій брат і мене також батьки відправили саме сюди» – **14, «Друзі тут навчаються» – 34, «Через свободу» – 2, «Подобається Україна» – 24.**

18. Чи вважаєте Ви корисним / необхідним вивчення української мови: **так чи ні:** обґрунтуйте. «Як на мене, корисними й необхідними для вивчення є всі мови світу, а українська більш за все, бо ми живемо й навчаємося в Україні й хочемо ми, чи ні, але повинні знати українську мову». **Так – 64, «На батьківщині не потрібна». Ні – 10.**

19. Закінчивши університет, чи досягнете Ви своєї мрії, цілі, якщо вони були пов'язані з отриманням диплому про вищу освіту? Досягну цілі – **Так – 66, з них – 8** прокоментували – «щоб пишалися батьки».

20. Чи вирішує диплом про вищу освіту проблему з працевлаштуванням у Вас на батьківщині? **Так – 53, ні – 21.**

21. Чи плануєте Ви залишитися жити в Україні? **Та – 33, ні – 41,**

22. Чи будете Ви: а) працювати за професією на батьківщині? **Так – 34; б) реалізуєте політичні амбіції? Так – 11; в) будете вести бізнес – 11; г) реалізуєте особистісні амбіції – 18.**

23. Як Ви ставитеся до вишиванкового фестивалю, який щорічно проводиться 19 травня на території України? «Мені відома історія вишиванки, але це чуже для мене» – **44, «мені байдуже» – 20.**

24. Чи дорого жити й навчатися в Україні? **Дорого – 42. Ні, не дорого – 32.**

Отже, дослідження специфіки мовної картини світу турецьких студентів засвідчує, що питання були релевантними для чоловічої поведінки, тому свідчать про прагматичну скерованість особистостей, про свідомий вибір навчання. Аналіз питань дає змогу говорити про те, що студенти приїхали вчитися і з повагою ставляться до української мови, культури, традицій. Відкриті питання передбачали розгорнуту відповідь, що вимагало гарного володіння українською мовою, стимулювало думку й максимальну активність респондентів. Закриті питання передбачали конкретну відповідь і «так» чи «ні», що не вимагало гарного знання української мови.

В цілому представники чоловічої статі в основному відповідали конкретно й послідовно, з розгорнутою відповіддю й максимальною відвертістю.

Висновки. Мовна картина світу турецьких студентів під час навчання й проживання в Україні постає як багатшарова інтеркультурна модель, у якій поєднуються:

– турецькі когнітивні схеми поваги, ієрархії, ввічливих побажань, емоційності й експресії, непрямої комунікації;

– українські мовно-культурні схеми прямолінійності мовлення,

індивідуалізму в спілкуванні, лаконічності в студентському середовищі;

– власні адаптивні інтермоделі: креолізований сленг, крос культурні жести, українські вислови з турецькою інтонацією, фамільярні мовні стратегії ввічливості.

Результати соціолінгвістичного експерименту засвідчують, що студенти спо-

чатку обдумували сформульовані запитання, а лише потім відповідали. Це дає змогу говорити про прагнення до спілкування, дотримання норм етикету, готовність поділитися своїми враженнями, про комунікативну мобільність, комунікативну оцінку, уважність, ступінь довіри до тих, хто здійснював опитування, об'єктивність.

Експеримент засвідчив, що представники турецького етносу наділені високим рівнем критичності, ступенем витриманості, врівноваженості, можливістю дискутувати, обговорити деякі питання відверто, а на деякі не дати відповідь, можливість приховати своє ставлення і свій погляд.

Результати дослідження зорієнтовані на практичні потреби українського суспільства в організації навчального процесу й покращенні умов проживання й навчання іноземних студентів. Соціокультурна адаптація є процесом двостороннім і стосується не лише іноземних студентів, а повною мірою співвідноситься з проблемою формування толерантного сприйняття в середовищі української молоді, виховання української молоді в дусі дружельності до інших, «не наших».

Перспективою дослідження є виявлення специфіки змішування кодів іноземних студентів в українському середовищі та його вплив на взаєморозуміння представників різних лінгвокультурних спільнот.

Список використаної літератури

1. Дороз В. Ф. Українська мова в діалозі культур : навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2010. 320 с.
2. Форманова С. В., Домброван Т. І. Картина світу в світлі сучасної антропоцентричної парадигми. *Прикладна лінгвістика на Півдні України: здобутки і перспективи*. Колективна монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. С. 232–245.
3. Форманова С. В. Соціолінгвістичний експеримент як спосіб визначення інвективності. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського : Лінгвістичні науки* : збірник наукових праць. Одеса : «Астропринт», 2013. № 16. 234–240.

References

1. Doroz V. F. Ukraïns'ka mova v діалозі kul'tur: navch. posib. K. : Lenvit, 2010. 320 s.
2. Formanova S. V., Dombrovan T. I. Kartyna svitu v svitli suchasnoyi antropotsentrychnoyi paradyhmy. *Prykladna linhvistyka na Pivdni Ukrayiny: zdobutky i perspektvy*. Kolektyvna monohrafiya. Vinnytsya : TVORY, 2022. S. 232–245.
3. Formanova S. V. Sotsiolinhvistychnyy eksperyment yak sposib vyznachennya invektyvnosti. *Naukovyy visnyk PNPV im. K. D. Ushyns'koho : Linhvistychni nauky* : zbirnyk naukovykh prats'. Odesa : «Astroprynt», 2013. № 16. 234–240.

LANGUAGE IMAGE OF THE WORLD OF FOREIGN STUDENTS IN THE SOCIOLINGUISTIC ASPECT

Svitlana Formanova

Odessa National Maritime University
Department of Foreign Languages and Translation
34 Mechnikova Street, 65029, Odessa, Ukraine
phone: 048 780 05 33
e-mail: laly2009@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-9434-1903>

Evelina Boeva

*State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named
after K. D. Ushinsky»*

*Department of Ukrainian and Foreign Literature
26 Staroportofrankivska St., 65020, Odessa, Ukraine
phone: 048 732 48 02
e-mail: evelinaboeva4@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6431-6413>*

The article is devoted to the study of the linguistic worldview of foreign students in a mixed Ukrainian environment in Odessa, who are studying at Odessa National Maritime University. The authors explain the relevance of conducting a sociolinguistic experiment, describe the conditions of the survey, summarise its results, and generalise the conclusions.

The sociolinguistic experiment was used to identify positive and negative aspects that foreign students may encounter while living and studying in Ukraine.

Taking into account the sociolinguistic experiment, their attitude to the modern realities of life, study and living, their perception and projection of the environment, linguistic, social and communicative adaptation were analysed. It has been proven that the sociolinguistic experiment is an effective and promising way to study their linguistic, communicative, behavioural and psychological characteristics.

Based on the questionnaire, the specifics of foreign students' interaction in a Ukrainian-mixed environment were traced. In the course of the study, communicative interaction in communication both at the university and beyond was established. The relationship between communicative deviations and interaction systems was determined. The problems that arise for foreign students in situations of communication with teachers, classmates and interlocutors were characterised. The results of a sociolinguistic experiment were analysed, and the importance of dialogue interaction between contacting cultures in the process of learning a foreign language (Ukrainian) was also proven, which ensures adequate mutual understanding between representatives of different linguistic and cultural communities.

The results of the sociolinguistic experiment produced the following opportunities: a survey of informants, which was achieved using a specially designed questionnaire, constructed in such a way as to reproduce the form of existence, study and communication of foreign students in Ukraine.

Key words: linguistic image of the world, communicative and sociocultural competences, sociolinguistic experiment, «naive picture of the world», «scientific picture of the world», «dialogue of cultures».

*Стаття надійшла до редакції 15.01.2026
доопрацьована 18.01.2026
прийнята до друку 22.01.2026*